

«РЕКРЕАЦІЙНЕ ЛІСІВНИЦТВО»

Лекція _____

Тема: ЛІСОВІ І ЛІСОПАРКОВІ ЛАНДШАФТИ, ЇХ ЕСТЕТИЧНІ ТА ГІГІЄНИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ, КЛАСИФІКАЦІЯ.

План:

1. Поняття про ландшафт, лісовий та лісопарковий ландшафт.
2. Естетичні та гігієнічні властивості лісових і лісопаркових ландшафтів.
3. Рекреаційні об'єкти зеленої зони міста, їх класифікація.

Література: [1] с.456; [2] с.326

Зміст:

1. ПОНЯТТЯ ПРО ЛАНДШАФТ ЛІСОВИЙ ТА ЛІСОПАРКОВИЙ ЛАНДШАФТ

Г.Ф.Морозов розумів ліс як явище географічне, а М.О.Ткаченко - автор першого капітального підручника "Общее лесоводство" - як "елемент географічного ландшафту". Ландшафт - назва будь-якого природного територіального комплексу. Ландшафт - зовнішній облік будь-якої території, він об'єднує місцевість з однаковим зовнішнім виглядом. Вживається як класифікаційна одиниця при фізико- географічному районуванні. Ландшафтознавство як наука сформувалося на початку ХХ ст. В Українській енциклопедії лісівництва (1999) ландшафт географічний тлумачиться як певний територіальний комплекс, що територіально відповідає певному фізико-географічному району. Він займає якусь частину території, що є однорідною за геологічною будовою, однотипним рельєфом, гідрокліматичними умовами, однаковими ґрунтами і біоценотичними факторами, відзначається оригінальною морфологічною структурою. Йому притаманні характерні особливості обміну речовин, інші природні процеси. Географічний ландшафт є об'єктом господарювання, а це потребує диференційованого підходу, щоб забезпечити охорону його компонентів та морфологічних одиниць.

Розрізняють ландшафти культурні, тобто змінені людиною з метою задоволення певних своїх потреб. До цієї групи ландшафтів належать і ті, що створюються для потреб рекреації: лісопарки, парки тощо. На відміну від культурних ландшафтів, природні ландшафти - не перетворені діяльністю людини, а сформовані залежно від клімату, ґрунтово- гідрологічних умов місцевості. Вони здатні саморозвиватися, мають характерний біокругообіг

речовин, вологи тощо. В Україні виділено 132 види природних ландшафтів. Крім того, розрізняють ще поняття "пейзаж".

Пейзаж (від французького *pausage*) - це місцевість, реальний вигляд якої-небудь місцевості.

У лісах рекреаційного призначення, приміських лісах потрібно, перш за все, вбачати певну сукупність елементарних лісових ландшафтів, тобто лісових насаджень, які займають більший чи менший простір і мають певний зовнішній вигляд. Господарство у рекреаційних лісах так і ведеться, щоб максимально використати естетичні, гігієнічні та захисні властивості лісу. У тому випадку, коли вирощування деревини відступає на друге місце, а на перше місце виходить використання естетичних та гігієнічних властивостей лісу, таке господарство (господарювання) називається лісопарковим. Лісові ландшафти при лісопарковому господарстві є основним об'єктом для проведення різних заходів, спрямованих на їх поліпшення з точки зору структурної форми.

Поліпшений лісовий ландшафт, якому надана певна структурна форма, має назву лісопаркового ландшафту. Якщо лісові ландшафти діагностуються за біологічними та екологічними ознаками, то лісопаркові - за ландшафтно-архітектурними.

2. ЕСТЕТИЧНІ ТА ГІГІЄНІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ЛІСОВИХ І ЛІСОПАРКОВИХ ЛАНДШАФТІВ

В основі естетичних властивостей лісових насаджень лежать декоративні якості дерев та кущів, їх просторове розміщення, а також певне поєднання з відкритими поверхнями, що повинне враховуватися при веденні господарства у лісопаркових частинах зелених зон. Основними едифікатором (ландшафтоутворювачем) виступають деревні породи, які формують лісостан. Від них залежить будова лісостану (ярусність) та зовнішній вигляд.

Залежно від едифікатора, розрізняють ландшафти хвойного лісу з поділом їх на темно- та світлохвойні, ландшафти листяного лісу з поділом їх на ландшафти широко- та дрібнолистяного лісу, а також ландшафти мішаного хвойно-листяного лісу. На зовнішній вигляд ландшафтів впливають типи лісу, походження та інші лісівницько-таксаційні особливості. Зовнішній вигляд ландшафту змінюється з віком.

Кожному з названих ландшафтів притаманні свої естетичні та гігієнічні особливості. Ландшафти хвойного лісу (крім модринових) високо ціняться за їх вічнозелене забарвлення. Особливо рельєфно вони вирізняються на фоні снігу взимку, У літній період хвойні ландшафти часто виступають фоном для груп

дерев листяних порід, особливо при контрастному забарвленні, наприклад, береза на фоні ялинового лісу.

У гігієнічному відношенні хвойні ландшафти кращі, ніж листяні, бо краще захищають місто від вітру, пилу, більшою мірою впливають на різкі коливання температури повітря.

Ландшафти темнохвойних лісів утворюються ялиною, ялицею, а за межами України - сибірською кедровою сосною тощо. Через високу тіньовитривалість названих деревних порід темнохвойні ландшафти відрізняються значною зімкнутістю пологу, через що під нього проникає мало світла. Тому в цих ландшафтах завжди сутінок, і у поєднанні з сірим забарвленням стовбурів дерев це викликає дещо невеселий настрій у відвідувачів. Разом з тим, гостроверха форма крон у ялини та ялиці підкреслює закінчену регулярність ландшафту. Саме темно- зелене забарвлення та гостроверхість крон використовується для створення контрасту між лісовими ландшафтами, збагачує їх кольорову гаму. Ландшафти темнохвойного лісу дуже корисні для оформлення узлісь та побудови панорам віддаленого плану.

Темнохвойні ліси мають як горизонтальну (одновікові), так і вертикальну (різновікові) зімкнутість. Улітку у цих лісах є відчуття прохолоди, бо температура повітря значно нижча від температури відкритого простору, а вологість - значно вища. Взимку темнохвойні ліси краще від інших захищають від вітру.

Темнохвойним ландшафтам притаманна різко виражена "лісова тиша", яка заспокоює відвідувачів, а геометричність форм зовнішнього вигляду дисциплінує їх.

Ландшафти світлохвойних лісів найчастіше представлені сосняками. Вони, як і ландшафти темнохвойних лісів, особливо привабливі взимку при сніговому покриві. У той же час, на відміну від темнохвойних ландшафтів, світлохвойні багато дечим відрізняються. Завдяки світлолюбності сосни сосняки ростуть при рідшому стоянні дерев, під їх полог потрапляє набагато більше світла, тому вони більш сонячні та світлі.

Рис. 75. Ландшафт соснового лісу

Сосняки відмінні своїми декоративними якостями - оранжевим забарвленням верхньої частини стовбурів та товстих гілок, яке гармоніює з зеленою хвоєю, а у безхмарні дні - з голубим небом.

Молоді соснові насадження часто перегущені і не мають високої естетичної цінності через одноманітний вигляд. У стиглому ж віці сосняки створюють насправді монументальну картину лісу, підкреслюючи всю могутність його природи.

Значне прогрівання повітря та ґрунту під пологом, достатня провітрюваність створюють у сосняках так званий температурний комфорт, який потрібен при відпочинку в лісі. До того ж, повітря у сосновому лісі насичене смолистими речовинами, має свій неповторний аромат, викликаючи у людей глибоке дихання, що підсилює циркуляцію крові, активізує обмін речовин в організмі.

Завдяки великій кількості тепла і світла у світлохвойному лісі створюється життєрадісний настрій і, у цілому, ці ландшафти стимулююче діють на психоемоціональний стан людини. Тому світлохвойні ландшафти відвідуються частіше, ніж темнохвойні. Обмеження відвідування стосується людей з хворобами серця і судин.

Ландшафти широколистяних лісів. На відміну від хвойних ландшафтів, широколистяні мають різноманітніший склад деревостанів, підліску і живого надґрунтового покриву. У них різноманітніше забарвлення крон і габітус дерев окремих деревних порід. У широколистяних лісах різко виражена сезонна мінливість забарвлення, що призводить до зміни аспектів, тобто зовнішнього вигляду рослинного угруповання. Іноді вживають вираз "аспект" стосовно лісопаркових та й лісових об'єктів. Цей вираз означає точку зору, з якої розглядається предмет, явище тощо. У біології, у тому числі і у лісівництві, аспект - це зовнішній вигляд рослинного угруповання, наприклад, зовнішній вид трав'яного покриву у лісі.

Наприклад, щорічно можна спостерігати зміну аспектів у Голосіївському лісі м.Києва: весняний аспект, коли більшість дерев ще не має листя, а трав'яний надґрунтовий покрив представлений квітучими видами; літній аспект, коли дерева повністю покриті розвиненим листям і кожна порода має свої відтінки у його забарвленні, а у надґрунтовому покриві квітуть типові для дібров рослини; осінній аспект, коли настає фаза пожовтіння листя, причому кожна деревна порода має своєрідне забарвлення, а у надґрунтовому покриві - відмерлі рослини, що згодом покриваються листям, яке опало; зимовий аспект - дерева голі, а внизу лежить сніг.

Завдяки різноманітному складу деревних порід ландшафти широколистяних лісів відрізняються складною будовою, утворюють лісостани зі значною зімкнутістю, яка у стиглому віці дещо знижується. Типовими широколистяними ландшафтами є діброви, у яких дуб росте сумісно з багатьма супутніми породами: липою, кленами, а на правобережжі України - грабом (рис. 76).

Ландшафти широколистяних лісів тінисті, але, не дивлячись на це, особливо з віком, під їх полог все ж таки проникає достатня кількість світла, що утворює багату гру світла і тіні. У стиглому віці дерева дуба досягають великих розмірів за висотою і шириною крони, що створює величну картину лісу. Прикладами, що підтверджують цю тезу, є багатовікові дерева дуба у Голосіївському лісі м.Києва і подібних дібровах.

Широколистяні ліси мають гігієнічний вплив на людей лише у вегетаційний період, а взимку їх оздоровчий вплив значно понижується. Вони здатні значною мірою знижувати силу вітру, затримувати пил, ослабляти дію шкідливих газів, виділяти фітонциди. Їх психоемоційний вплив на людей дуже різноманітний.

Ландшафти дрібнолистяних лісів не відрізняються великою різноманітністю будови, зовнішнім виглядом дерев, забарвленням листя тощо,

але мають і свої переваги. Найчастіше приваблюють людей березові ліси (рис. 77). Ажурні крони дерев пропускають під полог багато світла, що викликає гру світла і тіні, а також розростання надґрунтового покриву з трав'яних рослин. Білий колір стовбурів вдало гармонує з зеленим забарвленням листя і трави, викликаючи у людей життєрадісний настрій. У стиглому віці березові гаї уособлюють собою зразки величі лісу. Добре розвинений надґрунтовий покрив, створюючи зелений фон для білих стовбурів дерев, надає особливої привабливості такому ландшафту. Особливо цінні в естетичному відношенні ділянки березових насаджень порослевого походження, на яких дерева розміщені часто у вигляді куща. Дуже привабливі березові ліси восени, коли листя стає золотаво-жовтим. У цю пору ландшафти березових лісів - неповторні. Березові ліси із берези повислої діють на організм людини заспокійливо саме плакучою формою крон дерев. Вони мають високу фітонцидність.

Рис. 76. Ландшафт широколистяного лісу

Рис. 77. Березовий гай

Рис. 78. Ландшафт мішаного лісу

Ландшафти осикових лісів бувають привабливими лише в осінню пору, коли листя перед опаданням стає багряно-червоним, створюючи сильний декоративний ефект. В інші пори року осичники є монотонними через сіре забарвлення стовбурів. Густа крона створює багато тіні і не дозволяє нормально розвиватися надґрунтовому покриву.

Малодекоративні також і сіровільхові ліси, причиною чого є густі крони та сіре забарвлення стовбурів. Більш декоративні чорновільхові ліси, особливо при груповому розміщенні дерев на перезволожених ділянках.

Ландшафти хвойно-листяних лісів мають неабиякі якості, які залежать від співвідношення та видового складу хвойних і листяних порід. Найбільш розповсюджені сосново-березові та ялиново-березові ліси. Домішки осики, як правило, знижують естетичні якості мішаних ландшафтів. Для підвищення цінності мішаних хвойно-листяних ландшафтів деревні породи змішують нерівномірно, щоб провідна порода становила не менше половини кількості дерев, інакше мішане насадження буде невиразним у естетичному відношенні (рис. 78).

Змішування деревних порід з різним кольором листя та хвої підсилює привабливість ландшафту. Взагалі ефект мішаного ландшафту виявляється швидше, ніж однопородного. Наявність у складі дерево- стану хвойних порід підсилює гігієнічні властивості мішаних ландшафтів порівняно з листяними, бо хвойні породи їх виявляють протягом усього року.

3. РЕКРЕАЦІЙНІ ОБ'ЄКТИ ЗЕЛЕНОЇ ЗОНИ МІСТА, ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

Професор В.П.Кучерявий усі зелені насадження, що розміщені у зеленій зоні навколо міста, поділяє на кілька типів ландшафтів, а саме:

1) урбанізовані (міста та СМТ); 2) індустріальні (промислові території); 3) рекреаційні; 4) девастровані (об'єкти добування матеріалів та копалин відкритим способом); 5) комунікаційні стрічкові (транспортні магістралі), 6) агрокультурні з поділом на ландшафти поселень, пасовища, сади тощо; 7) лісогосподарські з природними та штучного походження лісами; 8) гідроморфні - озера, ставки.

Об'єктами рекреаційного лісівництва, у першу чергу, слід вважати насадження, які поділяють на три основні категорії: загального користування; обмеженого користування; спеціального призначення.

До насадження загального користування відносяться:

1) парки; 2) сади житлових районів; 3) сквери; 4) бульвари; 5) лісопарки; 6) лугопарки; 7) гідропарки.

Парки бувають різними, але вони використовуються не лише для відпочинку, а й для занять спортом і т.п. За масштабами вони бувають міськими, районними, мікрорайонними.

Сквери - це зелені насадження на площі або вулиці, які відіграють архітектурно-декоративну роль та використовуються для короткочасного відпочинку.

Бульваром називають озеленену смугу вздовж транспортної магістралі, по якій передбачено пішохідний рух.

Лісопарки - це насадження загального користування, які розташовані, як правило, за межами міської забудови (виняток - лісопарк "Голо- сіївський ліс"). Вони, крім лісогосподарських, виконують і архітектурно- художні, санітарно-гігієнічні, культурно-просвітницькі та подібні функції.

До категорії насаджень обмеженого використання належать насадження житлових районів і мікрорайонів, наприклад, озеленені дитячі, спортивні майданчики, декоративні насадження біля будинків, палісадники, зелені насадження комунальних підприємств та індивідуальних садів, плодово-колективні сади.

До насаджень спеціального призначення належать насадження на вулицях міста, озеленення автомобільних доріг, залізниць, місць поховання; захисні смуги різного призначення, ґрунтозахисні у місцях розвитку ерозії ґрунтів, водоохоронні насадження тощо.